МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

За темою № 14 - Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21№ 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21№ 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21№ 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Хиль Л.П.

Рецензенти:

1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач–методист, голова циклової комісії управління та адміністрування КЛК ХНУВС Пушкар О.І.

План лекції:

1. Господарський механізм як система організаційно – економічних форм господарювання, складова економічної системи.
2. Переваги і недоліки ринкового саморегулювання. Необхідність державного втручання в економіку.
3. Держава та її економічні функції.
4. Основні форми і методи державного регулювання.
5. Становлення механізму господарювання в Україні та шляхи його удосконалення.

Основна література:

1. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.

2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.

3. Базилюк А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ ., 2012.-312с.

4. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.

5. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.

6. Майовець Є.Й. Економічна теорія: Навчальний посібник– Львів: ЛНУ ім. І.Франка. – 2011. – 399 с.

7. Моцелюк Н.В. Поілтична економія. Ч.3. Економічнмй розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.

8. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.:Алерта, 2015. – 487с.

9. Сірко А.В.Економічна теорія: Політекономія:Підручник – К:ЦУЛ, 2014.-416с.

10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.

11. Щетинін А.І. Політична економія: Підручник – К.: ЦУЛ, 2011. – 480 с.

12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.:Ліра – К,2015 – 408с.

Допоміжна література:

1. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.

2. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.

3. Вотаманюк О.З Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка - Львів: Інтелект – Захід, 2011. – 656 с.

4. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.

5. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.

6. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.

7. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.

8. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

1. Господарський механізм як система організаційно – економічних форм господарювання, складова економічної системи.

Господарський механізм – це система організаційно – економічних форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство (держава) додержується об'єктивних вимог економічних зв'язків з урахуванням конкретної ситуації в народному господарстві.

Господарський механізм – це сукупність основних форм, методів і важелів управління народним господарством, а отже використання економічних законів, розв'язання суперечностей економічної системи, реалізація відносин власності, а також розвитку людини та узгодження найважливіших типів інтересів.

Основні елементи господарського механізму:

1. Ринкове саморегулювання або ринковий механізм здійснюється через механізм вільної конкуренції, тобто конкуренції, на яку не впливають монополії(олігополії), держава, профспілки (західні економісти вважали профспілки монополістами на ринку робочої сили), вільного ціноутворення (ціни встановлюються лише на ринку під впливом кон'юктури ринку (співвідношення попиту і пропозиції), під впливом стихійного переливу капіталу на галузевому і міжгалузевому рівнях), внаслідок чого забезпечується певна пропорційність розвитку економіки. Його основою була приватна капіталістична власність, похідні від неї приватні інтереси, повна економічна свобода підприємців. Ринковий механізм регулювання суспільного виробництва отримав назву « Невидимої руки» (А. Сміт).

2. Державне регулювання. У словнику « Політична економія» державне регулювання економіки (ДРЕ) при капіталізмі характеризується як: « діяльність держави щодо підтримки стабільності, відтворення, забезпечення

умов розвитку економіки». До введення державного регулювання виробництво почали регулювати монополії. Сьогодні – це ТНК.

3. Наднаціональне регулювання. Зростаючу роль у відтворенні сучасної економічної системи відіграє наднаціональне регулювання, що найповніше втілюється у межах ЕС.

Функції господарського механізму:

1. До господарського механізму безпосередньо входять усі конкретні форми економічних законів економічної системи.

Господарський механізм є механізмом використання економічних законів.

І умова такого використання – пізнання економічних законів, умов, за яких діє певний закон.

2. Розв'язання соціально – економічних суперечностей. Оскільки явища чи процеси, складніші за економічний закон, то ця функція спрямована на розв'язання ширшого кола суперечностей, ніж ті, що наявні у межах законів.

3. Реалізація відносин власності. Відносини власності повинні сприяти розвитку продуктивних сил.

Всебічний розвиток людини, її потреб і стимулів.

Другорядні функції:

- Стимулювання НТП;
- Раціональне використання ресурсів.

2. Переваги і недоліки ринкового саморегулювання. Необхідність державного втручання в економіку.

Переваги ринку:

1) Найважливіша перевага ринкової системи – це те, що це реально діюча, а не теоретична система.

2) Перевагами ринку є його функції:

- Контрольна;
- Стимулююча;
- Розподільна;
- Інформаційна;
- Регулююча.

Функціонування ринкового механізму основними елементами якого є: ціна, попит і пропозиція, конкуренція (показано на маятнику).

3) Ринок робить всіх учасників ринку матеріально зацікавленими в найвищій продуктивності праці, якості продукції, стимулює досягнення науково 0технічного прогресу, забезпечує повну матеріальну відповідальність за результати праці і виробництва.

4) Дотації підприємствам (в Рядянському Союзі були системою). Ринок забезпечує економічну свободу, різну форму власності, конкуренцію, створення ринкової інфраструктури, вільне ціноутворення, відкритість економіки, соціальний захист населення (найбільший у Швеції).

5) Ринок вирішує основні проблеми людини – звільняє його від дефіциту, забезпечує всіма товарами, послугами, позбавляє черг, забезпечує достатній рівень життя.

6) Ринок зводить вождь ізольовані самостійні рішення ринкових суб'єктів, відбираючи найкращі.

Недоліки ринку (« фіаско» або вади ринку):

1) Неспроможність конкуренції.

В процесі концентрації і централізації капіталів (тема 8) утворюються монополії, які підривають конкуренцію, створюючи загрозу існування самого ринку.

Негатив монополії: високі ціни, обмеження випуску продукції, слабке зростання якості продукції. Є таке поняття як « природна монополія». Державна монополія – залізниця. Якщо монополіст має зовнішніх конкурентів, то держава може не надавати ліцензій потенційним конкурентам, щоб вони не стали банкротами.

2) Виробництво суспільних товарів (тема 5, питання 3).

3) Екстерналії (зовнішні ефекти, невідображені в ціні, тобто зовнішні по відношенню до ціни). Економіка базується на принципі « за все треба платити».

Ситуації, коли дії одного суб'єкта ринку завдають шкоди іншим, називається негативними екстерналіями.

Підприємство, яке породжує негативні екстерналії, перекладає частку витрат на інших. Ситуації, коли дії суб'єкта ринку дають благо іншим, називається позитивними екстерналіями. Підприємтсво, яке створює позитивні екстерналії, бере на себе частку витрат з реалізації чужих інтересів.

Приклад позитивної екстерналії: машинобудівне підприємство, працюючи над вдосконалення морозильної камери холодильника, вийшло на винахід, який має стратегічне значення. Ціна вдосконаленого холодильника збільшилась в незначній мірі, не дивлячись на величезне значення цього винаходу, тобто в ціні не відображений весь суспільний ефект, і держава дає підприємству субсидії.

Приклад негативної екстерналії: хімічне підприємство виробляє дуже якісний хімічний порошок, в той же час воно понад норму забруднює навколишнє середовище. Підприємство не йде на зниження ціни, тому держава накладає штраф.

4) Недосконалість інформації або асиметрична інформація (інтерналії). Функціонування ринку значною мірою залежить від того, наскільки вичерпно учасники угод проінформовані про споживчі властивості товарів і послуг, альтернативні можливості їхнього виробництва та споживання. Недостатність інформації лімітує можливості ефективного використання ресурсів, зумовлює неоптимальну поведінку продавців і покупців. Інформаційні проблеми є головною причиною неповноти ринків.

Маються на увазі ситуації, коли потреби в окремих товарах не можуть бути задоволені, оскільки потенційним виробникам доводиться діяти за умов

невизначеності. У відповідь на запити потенційних споживачів не виникає адекватної пропозиції.

У разі інформаційної симетрії інформація, необхідна для укладання угод, є переважно в розпорядженні одного з учасників ринку (як правило продавця), і породжує диктат однієї з сторін, тому держава, щоб нейтралізувати інтерналію, встановлює ГОСТи, нормативи, складає плани.

5) Неповнота ринків. Підприємства іноді неспроможні забезпечити потреби споживачів у будь – яких товарах (дивись попередню ваду).

6) Економічна нестабільність. Розвиток економіки має хвилеподібний характер, що пов'язано з постійним чергуванням спадів і піднесень.

Ринок, на жаль, не володіє досконалим механізмом, протистояння економічній нестабільності, яка виявляється через тривалий спад виробництва, надмірне безробіття, високий рівень довгострокових інфляцій (в Україні – 1990-1999 р.р. – економічна криза).

Змішана економіка функціонує на основі поєднання механізмів ринкового саморегулювання і державного регулювання (за допомогою ефективної монетарної фіскальної політики та централізованого планування).

3. Держава та її економічні функції.

Економічні функції держави:

1. Усунення вад ринкового саморегулювання:

а) для захисту конкуренції та обмеженості монополістичних тенденцій держава здійснює антимонопольну політику, розробляючи антимонопольне законодавство. В антимонопольному законодавстві законодавстві України відмічається, що монополістом в Україні визнається фірма, питома вага якої на ринку даного товару більше або дорівнює 35%. Антимонопольний комітет слідкує, щоб монополісти не зловживали монопольним станом.

До зловживань відносяться:

- Нав'язування покупцю додаткового товару;
- Створення штучного дефіциту.

Антимонопольні комітети при виявленні зловживань накладають штрафи, а у випадку неодноразового зловживання може клопотатися про позбавлення ліцензії даного підприємства. Але існує таке поняття як «природна монополія», коли конкуренція поки що не можлива.

б) виробництвом суспільних благ займається тільки держава.

в) як держава усуває екстарналії написано у вадах.

г) як держава усуває інтерналії написано у вадах.

д) неповнота ринків усувається державою за допомогою централізованого планування.

е) усунення економічної нестабільності описано у вадах (повністю усунути цю ваду неможливу)

2. Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей (емісія).

У цій сфері держава є монополістом.

3.Формування правових засад функціонування економіки.

Спираючись на економічне законодавство, держава виконує роль арбітра у сфері господарських відносин, виявляє випадки незаконної діяльності та вживає відповідних заходів до порушників.

4. Перерозподіл доходів.

При капіталізмі принципами розподілу доходів є розподіл по труду і по капіталу. Ринок визнає такий принцип розподілу доходів, як ефективність використання капіталу. Цей принцип в деякій мірі порушує соціальну несправедливість в країнах, тому що торкається права людини на життя, тому держава через держбюджет перерозподіляє доходи населення. В найбільшій мірі це робить Швеція за допомогою диференційованих ставок податку на прибуток. Остання ставка в Швеції була 70%, а стала – 60%.

4. Основні форми і методи державного регулювання.

Основні форми (види) ДРЕ:

1. Планування: розрізняють директивне (обов'язкове планування, яке було в Радянському союзі) та індикативне (рекомендаційне, використовується на заході).

Планування – це головний інструмент свідомого використання вимог економічних законів з метою встановлення необхідної пропорційності в розвитку суспільного виробництва.

2. Програмування національної економіки – це комплексний аналіз її стану, виявлення найважливіших проблем, які можуть бути вирішені за допомогою ринкових важелів, а відтак розробку та реалізацію окремих стратегічних програм. В Україні щороку розробляється Державна програма економічного і соціального розвитку (ДПЕСР).

Планування та програмування економіки тісно пов'язані з її прогнозуванням, тобто науковим передбаченням тенденції розвитку економіки та перспективу (темпи економічного зростання, тенденції розвитку науки і техніки, кон'юктури ринку).

3. Прогнозування і планування можуть існувати окремо один від одного, оскільки існують об'єкти, які не підлягають плануванню, але можуть бути об'єктами прогнозування (політичні процеси, демографічні, творчість у сфері науки, творчість у сфері мистецтва).

Прогнози мають імовірнісний характер, а плани (програми) містять однозначні рішення. Прогнози мають альтернативніший характер, а плани – це вибраний варіант розвитку, який підлягає реалізації.

Залежно від ступеня конкретизації процесів, що досліджуються, розрізняють 3 форми передбачення:

- Гіпотезу – характеризує наукове передбачення на рівні загальної теорії.
- Прогноз – який орівняно з гіпотезою має більшу визначеність.
- План (програма) – це комплекс заходів по досягненню конкретних цілей.

Основні методи ДРЕ:

- Адміністративні – це укази, постановлення, розпорядження виконавчих органів, які дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види

господарської діяльності. Наприклад: Встановлення квот, ембарго, видання ліцензій, затвердження стандартів якості економічних норм.

- Економічні – держбюджет, податки, гроші, кредит, ціни, заробітна, планування.

В Рядянському Союзі перевагу надавали адміністративним методам, а в розвинутих капіталістичних країнах – економічним. За допомогою адміністративних методів змушують щось виконувати, а за допомогою економічних – зацікавлюють.

5. Становлення механізму господарювання в Україні та шляхи його удосконалення.